IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

SAB'AI SAYYOR DOSTONIDA TASAVVUFIY TIMSOLLAR TALQINI

Shokirjonova Sug‘diyona Bekzod qizi
Xalqaro innovatsion universitet
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Alisher Navoiyning "Sab'ai Sayyor" dostonida uchraydigan tasavvufiy timsollar va ularning badiiy-estetik mohiyati tahlil qilinadi. Doston qahramonlari, yetti iqlim, yetti qasr, ranglar, sayyoralar hamda ishq timsoli orqali tasavvuf falsafasining asosiy g'oyalari yoritilgan. Shuningdek, insonning ma'naviy kamolot sari intilishi va nafsni poklash masalalari ilmiy asosda izohlangan.

Kalit so‘zlar: tasavvuf, timsol, Sab'ai Sayyor, Alisher Navoiy, Bahrom, yetti iqlim, yetti qasr, ishq, komil inson, ma'naviyat.

Kirish. Alisher Navoiy ijodi Sharq mumtoz adabiyotining eng yuksak cho'qqilaridan biri bo'lib, uning har bir asari chuqur falsafiy va tasavvufiy mazmun bilan sug'orilgan. "Xamsa" tarkibidagi to'rtinchi doston — "Sab'ai Sayyor" ham ana shunday yuksak badiiy va ma'naviy qiymatga ega asardir.

Doston tashqi ko'rinishda Bahrom va Dilorom muhabbati haqida hikoya qilsa-da, uning ichki qatlamida insonning ruhiy kamolot yo'li, ilohiy ishq, nafsni yengish va Haqqa yetishish g'oyalari mujassam. Navoiy voqealarni oddiy syujet sifatida emas, balki ramziy-tasavvufiy timsollar orqali tasvirlaydi. Shu sababli asarni tasavvuf nuqtai nazaridan o'rganish uning asl mazmunini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Asosiy qism. Tasavvufiy timsol tushunchasi. Tasavvuf adabiyotida timsol muhim badiiy vosita hisoblanadi. So'fiy shoirlar ilohiy haqiqatlarni bevosita emas, balki ramz va timsollar vositasida ifodalashga intilganlar. Gul, bulbul, may, ishq, safar, yo'l, quyosh, oy, ranglar, bog', qush kabi obrazlar tasavvufda ma'lum ma'nolarni anglatadi.

Navoiy ham ushbu an'anani davom ettirib, “Sab’ai Sayyor” dostonida deyarli barcha obrazlarni ramziy ma'noda qo'llaydi. Bahrom obrazi – komillikka intilayotgan inson timsoli Doston bosh qahramoni Bahrom tarixiy shaxs bo'lishiga qaramay, asarda u oddiy podshoh emas, balki komillik sari yo'l olgan inson timsoli sifatida gavdalanadi. Tasavvuf ta'limotiga ko'ra, inson kamolotga erishish uchun nafs istaklarini yengishi, sabr, tavba va muhabbat orqali Haqqa yaqinlashishi lozim. Bahrom ham dastlab dunyoviy lazzatlarga berilgan hukmdor bo'lsa, voqealar rivoji davomida ko'plab sinovlardan o'tadi. Uning sayohatlari, uchrashuvlari va tinglagan hikoyalari ruhiy tarbiya vazifasini bajaradi. Har bir voqea Bahromni ma'naviy yetuklik sari yetaklaydi. Dilorom – ilohiy jamol timsoli Dostonning markaziy obrazlaridan biri Diloromdir. U faqatgina go'zal ayol emas, balki ilohiy go'zallik timsolidir. Tasavvufda yor obrazi ko'pincha Allohning jamolini anglatadi. Oshiq esa Haq visoliga intiluvchi solikdir. Bahromning Diloromni izlab chekkan azoblari aslida insonning ilohiy haqiqatni izlash yo'lidagi mashaqqatlarini ifodalaydi. Demak, Dilorom moddiy muhabbat emas, balki ilohiy ishq ramzidir.

Ishq timsolining tasavvufiy mohiyati

Tasavvufda ishq insonni komillikka eltuvchi eng buyuk kuch hisoblanadi. Navoiy asarda ishqni nafsiy mayl emas, balki ruhiy poklanish vositasi sifatida tasvirlaydi.

Bahromning muhabbati uni o'zgartiradi, sabr qilishga, izlanishga, xatolarini anglashga undaydi. Tasavvufda aytilishicha: "Ishqsiz qalb tirik emas." Shu bois dostondagi muhabbat insonning ichki dunyosini poklaydigan ilohiy qudrat sifatida talqin etiladi.

Yetti qasr va yetti rang ramziy ma'nosi

Dostonning eng muhim tasavvufiy timsollaridan biri yetti qasr hisoblanadi. Har bir qasr ma'lum rangda bunyod etilgan bo'lib, inson ruhiyatining muayyan bosqichini ifodalaydi. Tasavvufda ranglarning har biri alohida ma'noga ega:

qora — nafs va jaholat;

sariq — sabr;

yashil — ruhiy poklanish;

qizil — ilohiy ishq;

moviy — tafakkur;

oq — poklik;

Sandal rang — komillik.

Bahromning har bir qasrga kirishi solikning maqomdan maqomga ko'tarilishini anglatadi. Bu jarayon tasavvufdagi ruhiy sayrning badiiy ifodasidir.

Yetti sayyora timsoli

Asar nomining o'zi ham ramziy ma'noga ega. Sharq falsafasida yetti sayyora inson taqdiri, olam tartibi va ruhiy olam bilan bog'langan. Navoiy bu qadimiy qarashlardan foydalanib, har bir sayyorani inson kamolotining alohida bosqichi bilan bog'laydi. Sayyoralar nafaqat osmon jismlari, balki inson qalbining ichki holatlarini ham ifodalaydi. Shunday qilib, doston nomining o'zi ham tasavvufiy ramz hisoblanadi. Hikoyatlar va ularning tasavvufiy mohiyati "Sab'ai Sayyor" tarkibidagi yetti hikoyat mustaqil syujetga ega bo'lsa-da, ularning barchasi yagona g'oyaga xizmat qiladi.

Har bir hikoyatda:
nafsni tiyish;
sabr;
tavba;
saxovat;
sadoqat;
adolat;
tavoze' kabi fazilatlar ulug'lanadi.

Bu fazilatlar tasavvufning asosiy axloqiy mezonlari hisoblanadi.

Masalan, ayrim hikoyalarda inson ochko'zlik sabab halokatga uchrasa, boshqasida sabr va halollik najotga eltadi. Navoiy shu tariqa o'quvchini komil inson bo'lishga da'vat etadi.

Safar timsoli

Tasavvufda safar faqat geografik harakat emas. U ruhning Alloh sari sayrini anglatadi. Bahromning uzoq yo'llarni bosib o'tishi, turli odamlar bilan uchrashuvi, qiyinchiliklarni yengishi ham insonning ichki kamolot yo'lidagi sinovlaridir. Har bir manzil yangi ruhiy bosqichni bildiradi. Shuning uchun doston voqealari tashqi sarguzasht emas, balki ichki sayohat sifatida ham talqin qilinadi.

Nafs va komillik timsollari

Tasavvufning asosiy maqsadi nafsni poklashdir. Bahrom ba'zan xato qiladi, shahvat va g'ururga beriladi, biroq keyinchalik o'z kamchiliklarini anglaydi. Navoiy shu orqali insonning

komillikka bir zumda emas, balki uzoq ruhiy kurash orqali erishishini ko'rsatadi. Asarda nafs insonning eng katta dushmani sifatida tasvirlanadi. Uni yenggan kishigina haqiqiy baxt va ma'naviy yuksalishga erisha oladi.

Xulosa

“Sab’ai Sayyor” dostoni Alisher Navoiyning tasavvufiy qarashlari mujassam bo'lgan yirik badiiy asarlardan biridir. Unda Bahrom, Dilorom, yetti qasr, yetti sayyora, ranglar, safar va ishq kabi timsollar orqali insonning ruhiy kamolot yo'li chuqur badiiy talqin etilgan. Navoiy tasavvuf falsafasini quruq nasihat shaklida emas, balki yuksak badiiy obrazlar vositasida ifodalagan. Shu bois doston bugungi kunda ham nafaqat adabiy yodgorlik, balki insonni ezgulikka, poklikka va komillikka chorlovchi ma'naviy qo'llanma sifatida o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Asardagi tasavvufiy timsollarni chuqur o'rganish Navoiy badiiy mahoratini, uning falsafiy tafakkurini hamda Sharq tasavvuf adabiyotiga qo'shgan ulkan hissasini yanada teranroq anglash imkonini beradi.